

Kritika nekih postavki filozofije marksizma u Kvirina Vasilja

DRAŽENKO TOMIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 1 Vasilj K.
1(091)(497.5)"19"
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 4. 11. 2017.
Prihvaćen: 10. 2. 2018.

Sažetak

U ovom se članku istražuju stavovi filozofa Kvirina Vasilja (1917–2006) o marksizmu, pod čim ovaj filozof podrazumijeva idejne, političke i ekonomske sljedbenike Karla Marxa (1818–1883), socijaliste i komuniste. Ovdje se ne pretendira u potpunosti iscrpiti sve ono što je Vasilj pisao o tim temama jer gotovo da nema knjige, od njih 22, a da u njoj nije bar jedanput spomenut marksizam na ovaj ili onaj način.

U prvom je dijelu članka riječ o Vasiljevoj knjizi *Marksizam i kršćanstvo* (1976), koja je s druge strane željezne zavjese sigurno imala svoje čitatelje među hrvatskim intelektualcima u izbjeglištvu, kao što su u to vrijeme svoje značenje – s ove strane – imala Bošnjakova, Janžekovičeva, Škvorcova ili Verešova djela.

U drugom su dijelu obrađeni neki Vasiljevi filozofski prigovori dijalektičkom materijalizmu, a najvažniji se odnosi na shvaćanje čovjeka. Vasilj promatra čovjeka u svjetlu transcendencije, dok u shvaćanju dijalektičkog materijalizma u čovjeku nazire tek fizičko biće zatvoreno u puki prostorno-vremenski okvir. Vasilj ne prigovara marksizmu što proglašava čovjeka društvenim bićem, ali niječe da samo proizvodna sredstva bitno određuju čovjeka: čovjek upravlja proizvodnim sredstvima, a ne ona njime. No, ova je marksistička teza urodila time da se diktatura proletarijata pretvorila u tiraniju nad-proletera.

Vasilj se najmanje bavi marksističkim nijekanjem religije. Uvjeren je kako ono proizlazi iz načelno pogrešnog stava o božanskoj zbilji koju marksisti tretiraju kao neku protivničku političku stranku. Gotovo da je sretan zbog činjenice da marksisti nisu izabrali neku konkretnu religiju preko koje bi posredovali svoje stavove – to bi toj religiji nanijelo veliku štetu. U stvarnosti, marksisti su religiju (kojoj je i inače neki komunalizam svojstven) s tolikom strašću odbacivali pa i progonili. Stoga Vasilj zaključuje kako marksistima i ne treba religija, jer se oni sami ponašaju kao fanatična religija koja obožava svoju komunističku partiju i svoga vođu.

U trećem se dijelu članka obrađuje Vasiljev stav prema marksizmu ostvarenom u obliku totalitarnoga režima, u kojem su kao i u drugim totalitarnim sustavima prevladali težnja za čašću, vlašću i bogatstvom. Zaslijepljeni pojedinci na vrhu jedine stranke nisu bili u stanju prepoznati da se ljudi znatno bolje osjećaju ako sudjeluju u vlasti nego ako 'zajednički posjeduju' proizvodna sredstva. Ti su se pojedinci pretvorili u vlastodršce, koji su raspolagali ne samo privatnim nego i društvenim dobrom i neodgovorno osiromašili cijele narode. To je posve u suprotnosti s onim što proklamiraju: društvena pravda, bratstvo i jednakost te opće blagostanje.

Ključne riječi: Kvirin Vasilj, dijalektički materijalizam, marksizam

Uvod

Kvirin Vasilj (1917–2006), jedan od najplodnijih hrvatskih filozofa 20. stoljeća, živio je u inozemstvu i tamo objavio glavninu svojih djela.¹ Zbog vremena u kojem je živio, zbog naroda kojem je pripadao, zbog okruženja u kojem je živio i, konačno, zbog posla kojim se bavio, u svojim se djelima neizostavno dotiče Karla Marxa (1818–1883) i protagonistā njegovih filozofskih i ekonomskih nazora. Brojna su Vasiljeva djela (njih je ukupno oko 600) u kojima je spomenut marksizam.

Njegov stav prema marksistima, što je u Vasilja skupni pojam kojim obuhvaća Marxove idejne, političke i ekonomske sljedbenike, socijaliste i komuniste, nije apriorno isključiv. On ih pokušava razumjeti:

»Kada su god ljudi spremni žrtvovati svoj život za svoje ideje, potrebno je poštivati njihovo uvjerenje i potražiti razloge za njihove poglede, jer oni moraju sadržavati u sebi odlomke stvarne istine.«²

Pritom Vasilj polazi od činjenice da je građanski kapitalizam u svom najokrutnijem obliku bio iskorištavanje jedne ljudske osobe od druge. Iz tog razloga, a i iz vlastitog humanizma, Vasilj na više mjesta izražava zadovoljstvo

¹ O životopisu Kvirina (Petra) Vasilja usp. Draženko Tomić, »Lik u djelu – fra Kvirin Vasilj«, *Hercegovina franciscana* 4/1 (2008), pp. 126–160. Vidi i bibliografiju: Draženko Tomić, »Prinos potpunoj bibliografiji Kvirina Vasilja«, *Hum* 3 (2007), pp. 117–151.

² Kvirin Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (Mostar: ZIRAL, 1998), p. 115. Na drugom mjestu Vasilj iznosi mišljenje kako bi se sv. Franjo danas poistovjetio s izrabljivanim klasama, pa možda i prihvatio neke marksističke postavke, iako bi odbacio marksistički svjetonazor. Usp. Kvirin Vasilj, *Isus iz Nazareta* (Zagreb: K. Krešimir, 1996), p. 224. Sigurno bi odbacio i *diktaturu proletarijata*, jer ako je diktatura, samim tim nema ravnopravnosti. Usp. Kvirin Vasilj, *Politika. Politička teorija obzirom na osobnu i društvenu odgovornost* (Chicago: ZIRAL, 1984), p. 34.

kad među marksistima naiđe na poštene, nesebične i otvorene osobe³ i voljan je kako kaže »skinuti šešir« pred svakim uvjerenim marksistom koji zastupa neki čisti humanizam i praktički ga provodi u društvenim odnosima (navodi Dubčeka i neke mlade hrvatske komuniste).⁴ Uvijek ističe da i među marksistima ima trijeznih i poštenih pojedinaca kojima marksizam služi kao nadahnuće da bi radili na oslobođenju izrabljivanih, potlačenih i zarobljenih ljudskih bića,⁵ a marksizam prihvaćaju više na temelju slabosti drugih nazora negoli na osnovi unutarnje snage marksističkih ideja.⁶

Vrlo otvoreno na više mjesta Vasilj ističe kako marksističke ekonomske teorije kao takve nisu zle, nego tek djelomično krive,⁷ a priznaje da je marksizam kao ideologija i društveno uređenje u jednom trenutku ljudske povijesti evidentno posjedovao ogromnu društvenu snagu u mnogim narodima.⁸

Naravno, usprkos rečenom, a zbog svega onoga što se događalo i što je u Vasiljevo vrijeme još uvijek trajalo, nije bilo jednostavno promatrati marksizam s emocionalne i iskustvene distance, poput nekog Kanađanina ili Amerikanca, što je Vasilj kao znanstvenik itekako nastojao. U odgovoru na neki komentar leksikografa i publicista Pavla Tijana (1908–1997) naš autor kaže da marksizam, kao i političku problematiku uopće, ne promatra ni iz hrvatske ni iz američke ili anglosaksonske perspektive,⁹ nego iz perspektive općeg pojma čovjeka, tj. bića koje u sebi nosi mogućnost transcencije.

Marksizam i kršćanstvo

Godine 1968. Vasilj je u *Hrvatskoj reviji* objavio esej »Filozofija i kršćanstvo« povodom izlaska istoimene knjige dr. Branka Bošnjaka.¹⁰ Budući da se zbog ograničenog prostora u tom eseju nije osvrnuo na neke »dalekosežne filozofske tvrdnje« Branka Bošnjaka (1923–1996) objavljene u njegovoj knji-

³ Usp. Kvirin Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (Chicago: ZIRAL, 1990), p. 66.

⁴ Usp. Vasilj, *Politika* (1984), p. 59.

⁵ Usp. Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 217.

⁶ Usp. Vasilj, *Politika* (1984), p. 103.

⁷ Usp. Vasilj, *Politika* (1984), pp. 98–99.

⁸ Usp. Vasilj, *Politika* (1984), p. 71.

⁹ Tijan je u *Hrvatskoj reviji* 3 (1977) o jednom Vasiljevu eseju uz ostalo napisao da Vasilj na političku problematiku gleda uglavnom iz američke ili anglosaksonske perspektive, što se Vasilja neugodno dojmilo. Kako nam Vasilj priopćuje, odgovorio mu je i to da jednako kritički piše o političkim pogledima kapitalističkih kao i marksističkih mislilaca, pa djelovali oni na zapadu ili istoku. Usp. Vasilj, *Politika* (1984), p. 9.

¹⁰ Kvirin Vasilj, »Filozofija i kršćanstvo. Povodom knjige dra. Branka Bošnjaka *Filozofija i kršćanstvo*, Zagreb 1965 [1966!]«, *Hrvatska revija* 2 (1968), pp. 172–203.

zi *Filozofija i kršćanstvo*,¹¹ niti je tad pri ruci imao komentar iste Bošnjakove knjige od Janeza Janžekoviča (1901–1988)¹² niti knjigu *Marksist i kršćanin* proizašlu iz javne rasprave Branka Bošnjaka i Mije Škvorca (1919–1989) pred zagrebačkim studentima 28. ožujka 1967,¹³ Vasilj se odlučio na pisanje knjige u kojoj odgovara na Bošnjakove prigovore kršćanstvu.¹⁴ Knjiga je koncipirana tako da nerijetko Škvorcov odgovor zamjenjuje svojim.¹⁵

Tu Vasiljevu knjigu *Marksizam i kršćanstvo* s podnaslovom *Razgovor s drom Brankom Bošnjakom, piscem knjige »Filozofija i kršćanstvo«* objavila je 1976. *Hrvatska revija* u nizu »Ljudi i krajevi« kao 15. knjigu u nizu. Urednik tog niza Vinko Nikolić (1912–1997) u »Predgovoru«, koji je sam potpisao, preporučio je Vasiljevu knjigu kao onu koja raspravlja o najvažnijim ljudskim i religijskim temama pa bi kao takva trebala biti interesantna hrvatskim intelektualcima, ali i marksistima da bi bolje upoznali kršćanstvo pa i svoja marksistička

¹¹ Branko Bošnjak, *Filozofija i kršćanstvo* (Zagreb: Naprijed, 1966).

¹² Janez Janžekovič, profesor filozofije na mariborskom i ljubljanskom teološkom učilištu i, po nekima, vodeće filozofsko pero u krilu Katoličke crkve onog vremena. Ovdje se spominje njegov osvrt na Bošnjakovu knjigu koji je kasnije objavljen kao knjiga *Kršćanstvo in marksizem. Od prepira do razgovora* (Celje: Mohorjeva družba, 1976).

Usp. Kvirin Vasilj, *Odnos naravnog reda stvarnosti prema nadnaravnom* (Madrid: NN, 1970), pp. 111–112, gdje se ovako izrazio o Janžekovičevoj raspravi:

»Na njegovu [=Bošnjakovu] se je knjigu osvrnuo vrlo opširno slovenski filozof dr. Janez Janžekovič u izvrsnome eseju pod istim naslovom. Ja ne mogu naći dovoljno riječi pohvale za ovaj esej. U Katoličkoj Crkvi ima malo mislilaca, koji bi bili u stanju napisati onako temeljitu i svestranu ocjenu Bošnjakove knjige.«

Doduše, Janžekovičevu raspravu smatra boljom u njezinu teološkom negoli u filozofskom dijelu, kako zapisuje u predgovoru svojoj knjizi *Marksizam i kršćanstvo*.

¹³ Branko Bošnjak i Mijo Škvorc, *Marksist i kršćanin: Dijalog Branka Bošnjaka i Mije Škvorca o nekim temama knjige Filozofija i kršćanstvo* (Zagreb: Praxis, 1969).

¹⁴ Osim toga, Vasilj se na Bošnjakovu knjigu osvrnuo četiri godine nakon njezina objavljivanja i u: Vasilj, *Odnos naravnoga reda stvarnosti prema nadnaravnom* (1970), pp. 111–112:

»Nedavno je profesor marksističke filozofije u Zagrebu Dr. Branko Bošnjak izdao knjigu: *Filozofija i kršćanstvo*, u kojoj je iznio pored velika mnoštva nevaljanih i bezvrijednih prigovora takodjer nekoliko vrijednih objeakcija protiv teološke nauke o Trojstvu. Istina, on se vrlo mučio, da bi svoje prigovore učinio evidentnim i uvjerljivim, jer tko stoji na stanovištu pravoga i autentičnoga marksizma, — ta prema marksističkoj filozofiji unutarnje protuslovlje u nekome biću prvi je preduvjet njegove realnosti, — to ne može niti izvesti, ali neki su prigovori ipak ostali valjani, jer Bošnjak nije neki integralni marksist.«

Ovdje Vasilj iz nekih svojih pobuda daje Bošnjaku donekle pravo u svezi trinitarne teorije. O tom više u: Draženko Tomić, »Naravna spoznaja stvarnosti i trinitarna teorija u Kvirina Vasilja«, *Hercegovina franciscana* 6 (2010), pp. 74–89.

¹⁵ Kvirin Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (München-Barcelona: Hrvatska revija, 1976), pp. 6–7.

Nadalje u bilješkama: Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976).

stanovišta.¹⁶ K tomu Nikolić je Vasilja predstavio kao izvornog mislioca koji se i o teško shvatljivim filozofskim i teološkim tvrdnjama izražava jednostavno kako bi i te zapetljane stvarnosti približio čovjeku.¹⁷ Sâm Vasilj kaže kako se u knjizi ne bavi marksizmom kao ekonomskom teorijom. Ističe kako netko može biti za marksističku ekonomiju, ali protiv dijalektičkog materijalizma. Pri tom ima u vidu komunalizam Djela Apostolskih.¹⁸

Knjiga *Marksizam i kršćanstvo* podijeljena je na sedam poglavlja, uz »Predgovor« i »Epilog« kao zasebne cjeline. Valja pripomenuti da Vasilj ovdje kršćanstvu pristupa kao filozof, a ne kao teolog, makar i sagledavao neke teološke teme. U prvom dijelu knjige, koji je upravo filozofski, Vasilj nasuprot Bošnjaku za kojeg je filozofija kritičko razmišljanje o totalitetu bitka, kaže kako je filozofija po svojoj namjeri znanost o osmišljavanju čovjekova bića.¹⁹ Na opaske protiv mišljenja koje u nekom savršenom biću nalazi svoj vrhunac,

¹⁶ Usp. Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), pp. 1–2. Vasilj je u zbilji ipak imao neke primjedbe na tiskano izdanje svog rukopisa. Tako, u vlastitim zabilježkama koje je objavio u knjizi *Kruh naš svagdašnji* navodi kako je u rukopisu knjige *Marksizam i kršćanstvo* sam označavao ime filozofa Branka Bošnjaka kraticom B. a svoje kraticom K. Međutim, urednik Nikolić promijenio je izvorne oznake u 'Bošnjak' i 'Kvirin'. Kad je 1979. boravio u Hercegovini, neki mu je svećenik koji živi u Švicarskoj prigovorio za to »Bošnjak i Kvirin«, ali sam nije ništa rekao o knjizi. Vasilj mu je protumačio kako je do toga došlo i zatim ga upitao sadrži li knjiga išta drugo osim Bošnjakova i njegova imena, na što nije dobio nikakav odgovor. To ga je, kako piše, uistinu uznemirilo. Usp. Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 245.

¹⁷ U nastavku urednik Nikolić Vasiljevu knjigu *Marksizam i kršćanstvo* preuzetno označava kao očitovanje sukoba misli koje se sasvim isključuju, kao knjigu koja sučeljava kršćanstvo, ali ne kao crkveno učiteljstvo, jer Vasiljeva knjiga nije katolički priručnik, nego kao nauk o ljubavi čovjeka prema čovjeku, s marksizmom, ali ne kao idejom ili teorijom, nego kao u praksi ostvarenim sverazarajućim nasiljem nad ljudskom osobom. Nikolić, u: Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), na p. 1, u istom tonu i zaključuje:

»Ovo je, rekosmo, Vasiljev razgovor s komunistima. Taj razgovor zapravo je jedini slobodni razgovor na hrvatskom s kršćanske strane s komunistima (Bošnjak mu je samo povod). Ljudi u domovini dobro znaju, da ondje, i kad se usude prihvatiti razgovor s komunistima, redovito ne razgovaraju s filozofima, nego s ideolozima i braniteljima jedne nasilničke vlasti; duboko su svjesni, da ondje razgovaraju s ljudima, iza kojih stoji totalitarna vlast, a nikakva vlast, najmanje komunistička, ne podnosi iskreni razgovor. Tako su kršćani, koji kod kuće razgovaraju s komunistima, s njihovim teoretičarima, prisiljeni govoriti zavijeno i prikriveno, u zagonetkama naslućivanja nedorečene misli, sa svim obzirima (da izbjegnu udaru sile, kojoj teorija marksizma služi kao idejno 'opravdanje'), dok marksisti govore 'slobodno', kao u svojoj kući, samosvjesni fizičke snage, koja iza njih stoji, koja njih štiti, jer oni brane državu–tamnicu. Zato takav razgovor nije razgovor ravnopravnih, niti slobodnih, stoga je takvom razgovoru unaprijed oduzeto svako obilježje znanstvenosti, jer mu manjka temeljna osnovica: traženje istine.« Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 1.

¹⁸ Usp. Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 6.

¹⁹ Usp. Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 9–10.

bez posebne namjere da brani teologiju, naš autor iznosi vrijedno zapažanje:

»Nije, dakle, teološko tumačenje svijeta neka logička tautologija, nego umni uspon najvišega reda, od kojega nije moguće zamisliti višega.«²⁰

U istom poglavlju ukazujući na razliku između reda mišljenja i reda postojanja, onog logičkog i onog stvarnog, Vasilj koristi priliku da razotkrije Bošnjakovo kritiziranje Anzelmova dokaza za Božje postojanje s ciljem da teološko tumačenje svijeta prikaže u što lošijem svjetlu. Vrijedno je ovdje istaknuti Vasiljevu misao uz taj dokaz: ako iz pomisli najvišeg bića ne proizlazi njegovo postojanje (a ne proizlazi!), isto tako ne proizlazi ni njegovo nepostojanje.²¹

U dijelu u kojem se bavi pojavkom čovjeka, nasuprot Bošnjaku za kojeg je čovjek tragično biće utoliko što kao konačno biće djeluje kao da će trajati, Vasilj ostavljajući znanstvenicima za istraživanje je li čovjek nastao iz nekog čopora ili nekog prvog para, obrazlaže:

»Ali ja mislim, da je čovjek u daleko većoj tjeskobi, da odredi, što bi trebao poduzeti i učiniti u svakoj pojedinoj prilici prema načelu pragmatizma, ako nema Boga, nego ako Bog postoji. Tada ni njegove odluke, ni njegova djela nemaju nikakve transcendentne vrijednosti. One, tako reći, stoje same po sebi stegnute i zgusnute u sitni isječak vremena između kolijevke i groba. Stoga njegovo djelovanje, rad i nastojanje imaju oznaku tjeskobe, straha, sumnje, jer nije nikada posve siguran, da je u svijetu, punu protuslovlja, mržnje, neprijateljstva, lakomosti, težnje za vlašću i moći, učinio pravi korak, sklopio vjerno prijateljstvo, izabrao pravu političku stranku, opredijelio se za istinito zvanje. Ako njegova djela nemaju svoju vrijednost i značenje za nj sada i ovdje, ona nemaju uopće svoju vrijednost.«²²

U drugom poglavlju bavi se Vasilj i pojmom naravne teologije ljudskog razuma, postavlja pitanje koju ulogu Božja opstojnost ima za ljudski život i postoji li Bog stvarno. U tom kontekstu govori o pojmovima konačnosti, beskonačnosti, svetrainosti i vječnosti. Raspravlja o relativnosti prirodnih zakona, dijalektici i fizici te analizira dokaze za Božje nepostojanje. Konačno sagledava neke aspekte filozofije Branka Bošnjaka i Tome Akvinskog. Vasilj, naime, uočava kako Bošnjak ne odobrava to što Toma Akvinski određuje Božja svojstva prije nego li je dokazao Božje postojanje. Braneći ovdje Tomin sljed misli, Vasilj tvrdi kako je Toma najprije nastojao dokazati Božje postojanje i

²⁰ Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 15.

²¹ Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 16. Više o tom u: Draženko Tomić, »Preispitivanje dokaza Božjeg postojanja u filozofiji Kvirina Vasilja«, *Obnovljeni život* 68 (2013), pp. 457–472.

²² Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 27.

onda odatle izvodio njegova svojstva, i nastavlja:

»Ali, ako nije moguće odrediti Božja svojstva prije nego dokažemo Božju opstojnost, kako je onda moguće dokazivati pomoću Božjih svojstava, da Boga ne možemo spoznati, kako čini Bošnjak? I zar spoznaja Božjih svojstava ne bi bila ujedno neka spoznaja Boga? Tako je ovdje Bošnjak svoje vlastite nelogičnosti projicirao u Tomino pisanje: po čemu bi isti misaoni postupak, da ga je zastupao i slijedio Toma, bio nelogičan, dok je u Bošnjakovu pisanju logičan?«²³

Treće poglavlje naslovljeno »Kršćanstvo kao nadnaravna religija« donosi prvorazrednu misao o religiji kojom Vasilj nadilazi sve Bošnjakove prigovore:

»Primitivni, pogrešni, nesavršeni oblici religije ne isključuju mogućnost sve savršenijega, raščlanjenijega, stvarnijega i logičnijega shvaćanja religije i njezina značenja za duhovni život čovjeka.«²⁴

Vasilj izražava beskrajno čuđenje nad činjenicom kako jedan te isti čovjek, dakle Bošnjak, koji je pisao neke vrlo umne stranice može pisati kritike, poput: zašto Bog nije rodio i kćer, a ne samo sina, i slično.²⁵ Uz ostalo Vasilj ovdje analizira Aristotelov pojam Boga, ali i kritički promatra Bošnjakovo sintetiziranje vječnosti. Ne ustručava se usporediti marksističke i kršćanske dogme i promišljati o ateizmu, kako onom religioznom tako i areligioznom. Bavi se pitanjem religije i osmišljavanja ljudskog života, a umsku ljubav prema Bogu postavlja kao izvor ljubavi prema čovjeku.

Smisao ljudskog postojanja problematiziran je i u petom poglavlju knjige, kao i razlika između duha i materije, pitanje besmrtnosti ljudskog duha i njegove materijalne smrtnosti. Unutarnje jedinstvo i jednota ljudskog duha temelj je drugog Vasiljeva dokaza za Božje postojanje.

U četvrtom i šestom dijelu knjige Vasilj donosi neka vlastita shvaćanja Biblije i suprotstavlja ih Bošnjakovim egzegetskim pokušajima, dok u posljednjem poglavlju knjige pluralizmu mišljenja prepušta pitanje tijela, molitve i druga pitanja.

Nekoliko filozofskih prigovora dijalektičkom materijalizmu

Možda najvažnija točka u kojoj se razilaze filozof Vasilj i dijalektički materijalizam u svim njegovim varijacijama shvaćanje je čovjeka. Kako Vasilj u konkretnom marksističkom socijalizmu ne nalazi duhovnu i religijsku dimenziju

²³ Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 44.

²⁴ Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 53.

²⁵ Usp. Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 56.

osobe, onda jednostavno zaključuje da tamo vlada materijalni čovjek, »fizički čovjek«, viša životinja. Budući da kao takav nema stvarnih motiva ljubiti drugog čovjeka kao sebe samog, marksistički čovjek lako zaključuje kako je korisnije nanositi nepravdu negoli je sam trpjeti:

»On ne ljubi sama sebe univerzalnom ljubavi nego ljubi sama sebe kao najvišu svrhu svoga postojanja. Stoga on ne može načelno trpjeti nikakva različita mišljenja od svoga mišljenja. On nemilosrdno iskorištava, ponizuje, progoni i ubija svoje protivnike. On misli da je fizičkim uništenjem neke ljudske osobe zauvijek obračunao s njome. Tako isto on pretpostavlja da će se fizičkom smrću osloboditi svoje odgovornosti za svoja djela. Tako u Lenjinovu 'popravljenom svijetu' ista sudbina čeka i najvećega sveca i najokorjelijeg zločinca.«²⁶

Vasilj najčešće prigovara marksistima da ne razlikuju fizičku stvarnost nekog bića od njegova bitka. Na različite načine izrečena, ta se temeljna misao pojavljuje na više mjesta:

»Mi dakle marksističku nauku o neminovnosti i fizičkoj nužnosti ljudskoga djelovanja ne priznajemo i odbijamo kao jednu od najkrupnijih zabluda u povijesti ljudske misli. Ali uistinu se i marksisti u praksi vladaju tako, kao da su posve uvjereni, da je čovjek fizički slobodno biće. I oni drže, da je čovjek fizički gospodar svojih čina i da je, prema tome, za njih odgovoran.«²⁷

Vasilj također propitkuje marksističku dijalektiku. Temeljno učenje dijalektike, bar kako ga Vasilj interpretira, unutarne je protuslovlje samih stvari iz kojih nastaju promjene koje ih drže u trajnom pokretu. Ono što vrijedi za materijalni svijet (poput Anzelma Canterburyjskog) Vasilj prenosi na područje misaonog diskursa pa iz shvaćanja o unutarnjem protuslovlju izvodi da je moguće pomišljati neko fizičko božanstvo koje bi u sebi sadržavalo i logičko protuslovlje²⁸ pa pomalo ironično konstatira:

»Iz ove pozadine misli nije dakako nimalo jasno, zašto dijalektičari prigovaraju nekome nedosljednost u mišljenju, ako mišljenje treba biti odraz stvarnosti, kako oni kažu. Ako prema tome protuslovlje sačinjava unutarnji bitak stvari, onda ono sačinjava također unutarnji bitak svakoga čovjeka pa bi protuslovlje bilo unutarnji pokretač čovjekovih misli. Tada bih u svojoj spoznaji svijeta napredovao jedino utoliko, ukoliko bih sebi na svakome koraku protuslovio. Tako bi što veće obilje protuslovlja u nečijem mišljenju bilo znak snage i svježine njegovih misli, a ne znak njegova siromaštva i besmisla.«²⁹

²⁶ Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), pp. 112–113.

²⁷ Vasilj, *Politika* (1984), p. 117.

²⁸ Usp. Kvirin Vasilj, *Filozofija ljudskog duha. Teorija spoznaje. Kritika filozofije o Bogu* (Chicago: ZIRAL, 1984), pp. 344–345.

Nadalje u bilješkama: Vasilj, *Filozofija ljudskog duha* (1984).

²⁹ Vasilj, *Filozofija ljudskog duha* (1984), p. 114.

Na drugom mjestu kaže:

»<...> dijalektičko sintetično shvaćanje svijeta predstavlja ujedno sterilnu i logički nemoguću tautologiju. Ono označuje sterilnu tautologiju, jer njome spoznajemo načelno istu vrstu bitka; ono sadrži logički nemoguću tautologiju, jer u sebi uključuje protivurječje drugoga reda. Ako općenito kažem, da čovjek nastaje od čovjeka ili breskva od breskve, i to naprosto produžujem u prošlost, time počinjam uzročnu, kauzalnu tautologiju, koja nema nikakva značenja za moj duhovni život.«³⁰

Vasilj priznaje marksizmu i neke točne postavke, kao npr. da je čovjek društveno biće, ali mu zamjera što čovjeka shvaća samo u njegovim društvenim odnosima, ne kao osobu koja određuje društvene odnose. Iz tog jednostranog shvaćanja slijedi i pogrešan zaključak da sve zlo u društvu dolazi od proizvodnih sredstava i načina proizvodnje, pa marksisti nastoje ovladati i jednim i drugim.³¹

Nijekanje religije kod tvorca marksističkih sustava mišljenja, po Vasilju, plod je i njihova odbijanja određenih ljudi i uloga. Primjerice, Lenjin strastveno drži govore protiv religije jer ima pred očima moskovskog patrijarha kao saveznika ruskog feudalizma, Marx kritizira religiju jer promatra što ona znači nekom kršćanskom kapitalistu. Otud Vasilj tvrdi:

»Oni su tretirali pitanje Božje opstojnosti poput neke političke stranke, protiv koje su se služili svim vrstama političkih parola, vike i galame, oni su sliku svoga božanstva svodili na nekoga europskog ili američkog kapitalista.«³²

A u stvarnosti je obratno, nalazi Vasilj:

»<...> kršćanskome pojmu Boga najsavršenije [bi] odgovaralo dobrovoljno savršeno komunističko društvo koje bi se osnivalo na načelu univerzalne ljubavi, kao što povijest izvornoga kršćanstva dokazuje. Više manje savršeno komunističko udruženje postoji u kršćanskim redovima. Ljudi ne postaju komunisti u prvome redu zbog toga što bi bili uvjereni u neku vrijednost Marxove filozofije, koja stvarno ne nosi u sebi nikakve originalnosti nego sačinjava nespretnu smjesu materijalizma i Hegelova idealizma, već zbog svoje osude građanskog kapitalizma: čovjeka nije teško uvjeriti da se pobuni protiv iskorišćavanja čovjeka od čovjeka. Da se Marx pobunio protiv kapitalističkog uređenja građanskoga društva, za to mu treba odati priznanje. Ali, marksizam u biti znači teoriju o razdiobi fizičkih dobara, a ne o načinu njihove proizvodnje.«³³

³⁰ Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 15.

³¹ Usp. Vasilj, *Politika* (1984), p. 87.

³² Kvirin Vasilj, *Filozofija života* (Zagreb: K. Krešimir, 1994), p. 17.

³³ Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), pp. 114–115.

Osvrćući se na odnos marksizma i religije Vasilj, polazeći od tvrdnje da zlorabljenje religije u svoje svrhe umanjuje ugled religije, kaže na jednom mjestu da je sreća što marksisti nisu nastupali u ime neke religije. Naime, da su svoja zlodjela činili u ime te religije, nanijeli bi joj daleko više štete nego tim što su je progonili. Naravno, svjestan je Vasilj, da marksisti nastupajući u ime nereligije nikada ne bi počinili tolika zlodjela da su nastupali u ime bilo kakvog božanstva i bilo kakve religije.³⁴ I na drugom mjestu:

»Marksisti mnogo prigovaraju religijskim ljudima povijesne progone ljudskih bića u ime religije. Ali marksisti su ipak uživali dovoljno osobne slobode u religijskim zajednicama, da su mogli u cijelosti razviti svoje teorije protiv religije, a kada su došli na vlast nastojali su religiju posve istisnuti iz društvenog života, da je nadomjeste svojom filozofijom dijalektičkog materijalizma: oni s pravom prigovaraju religijskim ljudima na lomačama, a sami su progonili, mučili, zlostavljali, ponizivali, ubijali velik broj religijskih ljudi i to u ime posve istoga načela ideološke pravovjernosti. Nijedna ljudska osoba, bila ona religijska ili protoreligijska, nije poštena, ako se u svome društvenom životu drži dvostrukog morala, jednoga u odnosu prema samoj sebi, a drugoga u odnosu prema ostalim ljudima.«³⁵

Kao sedamdesetogodišnjak (1988) u svom duhovnom dnevniku pribilježio je uvjerenje kako nikad nijedna ideologija nije sebe tako povijesno ozloglasila i nanijela više zla čovječanstvu kao marksizam i lenjinizam. Kad bi oružano i u krvi osvojili vlast, marksisti su, zapaža dalje Vasilj, putem škola nametali svoju ideologiju, pretvarajući škole u marksistička sjemeništa.³⁶ Na drugom mjestu kaže i ovo:

»<...> komunističkim zemljama vlada u školama suvereno marksistički humanizam. Međutim, pravo je i stvarno ime za svjetovni, sekularni humanizam — čisti darvinizam, i za marksistički humanizam marksistički totalitarizam. To je u biti u oba slučaja čisti materijalizam. Niti darvinizam niti marksizam ne uključuje nikakvih moralnih načela, koja bi u sebi posjedovala univerzalnu vrijednost. Nacionalsocijalisti su slijedili u svome vladanju čisti darvinizam. Kakvim je sve ljudskim strahotama bio obilježen njihov svjetovni humanizam, to nam je svima poznato na osnovi širokoga povijesnog iskustva.«³⁷

³⁴ Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), p. 54.

³⁵ Kvirin Vasilj, *Misli o religiji* (Chicago: Hrvatska franjevačka tiskara, 1983), p. 24. Nadalje u bilješkama: Vasilj, *Misli o religiji* (1983).

³⁶ Usp. Vasilj, *Misli o religiji* (1983), p. 24.

³⁷ Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 70.

Nekoliko praktičnih prigovora dijalektičkom materijalizmu

Podosta vremena nakon pada Berlinskog zida i sloma socijalističkih sustava na europskom istoku, Vasilj je u Zagrebu objavio knjigu *Čovjek, njegova veličina i bijeda*, u kojoj izriče skupne ocjene totalitarnih sustava nacizma, fašizma i marksizma. O njima govori kao o sustavima koji u ime nekog nepostojećeg bitka u zajednici, dakle nebitka – neke fiktivne ideje, totalitarno vladaju zajednicom. U ime tog nebitka pojedinci iz tog sustava postaju povlašteni, što posebno smeta Vasilju koji uvijek načelno zagovara ravnopravnost svih članova zajednice.³⁸

Iza te fikcije, sad već osamdesetogodišnji Vasilj, vidi poput Schopenhauera težnju za čašću, vlašću i bogatstvom. To su, po mišljenju ovog čovjeka koji se nagledao svijeta i života, ljudske strasti od kojih nastaju mnoge društvene nepravde i nesagledive duhovne patnje. Za razliku od drugih totalitarnih sustava, upravo su marksisti ostvarenje društvene pravde, bratstva, jednakosti i općeg blagostanja proglasili svojim najvišim idealom. Dogodilo se nažalost, konstatira Vasilj već iz iskustva građanskog društva, da je marksiste strast za vlašću toliko opsjela da nisu uvidjeli kako građanima slobodno i djelatno sudjelovanje u vlasti daleko više vrijedi negoli ‘zajedničko posjedovanje’ proizvodnih sredstava.³⁹

I prije demokratskih promjena širom Europe i u Hrvatskoj se redovito pitao zašto marksisti koji rado i mnogo govore o svom humanizmu ne priznaju svakom narodu jednako pravo na političku neovisnost i političke slobode.⁴⁰ Naprotiv, propovijedanje bratstva, jednakosti i slobode nije nimalo smetalo Rusima da vladaju tolikim narodima i ‘izvoze’ revoluciju po svijetu.⁴¹ Tek ekonomski slom, a ne odumiranje države, omogućio je procese demokratizacije socijalističkih društava.⁴²

Nametati građanima drugih svjetonazora vlastiti svjetonazor, i to najčešće zastarjelim argumentima, posebno u školama, svojstveno je totalitarističkim sustavima, kaže Vasilj. Za njega to više nije pitanje kritičnosti ili nekritičnosti, nego pitanje kulture i intelektualnog poštenja.⁴³ One političke teorije koje ne dopuštaju postojanje više političkih nauka i koje ne ostavljaju dovoljno prostora za oblikovanje novih političkih teorija nemaju stvarnu vrijednost. Pri tom uvijek na prvo mjesto stavlja »<...> marksizam kao političku nauku, koja zamišlja,

³⁸ Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), p. 68.

³⁹ Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), pp. 70–71. Dodajmo kako istu strast Vasilj primjećuje i kod nekih religijskih ljudi, s razlikom što oni tu strast pripisuju Božjoj volji pa je njihova strast otud još ogavnija.

⁴⁰ Usp. Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 243; Vasilj, *Politika* (1984), p. 26.

⁴¹ Kvirin Vasilj, *Filozofija očovječenja i počovječenja* (Duvno: Naša ognjišta, 1978), p. 75.

⁴² Usp. Vasilj, *Politika* (1984), p. 81.

⁴³ Usp. Vasilj, *Marksizam i kršćanstvo* (1976), p. 14.

da je za sva vremena odredila pravila za društveno uređenje, da njihova pravila ne trebaju nikakvih ispravaka sa strane iskustva nego da ih treba naprosto dogmatski i zaista prisilno primjenjivati u životu.«⁴⁴ Takav je poredak, nastavlja Vasilj u svom stilu, moguće održati samo batinom.

Sama promjena društvenog sustava nije dovoljna da čovjek postane plemenitiji, tvrdi Vasilj. Ovdje spominje Lenjina (1870–1924), koji je, bar ga tako shvaća naš autor, smatrao kako je dovoljno revolucijom izmijeniti društveni sustav i da će se samim tim promijeniti i čovjek. Rijeke revolucionarne krvi, koncentracijski logori i s jedne i druge strane – ne samo da nisu doveli do moralnog napretka nego su naprotiv rezultirali nepovjerenjem čovjeka u čovjeka. Zavidan tehnički i industrijski napredak koji je postigao poslijeratni SSSR Vasilj ne smatra posebnom zaslugom socijalističkog uređenja jer, opravdava on, još značajniji napredak u kraćem vremenskom roku postigao je i nacionalsocijalizam, a građanski kapitalizam još i viši.⁴⁵

Marksistima je Vasilj prigovorio: ne samo da su živjeli kao feudalna gospoda na leđima radnika, nego su, gdje god su bili na vlasti, uništili nacionalne ekonomije, a radnike držali u duhovnom ropstvu.⁴⁶

»Marksisti su se strastveno borili riječima protiv izrabljivanja čovjeka od čovjeka, ali čim su došli na vlast u nekim državama, oblikovali su novu klasu, koja je 'znanstveno' izrabljivala druge klase za svoju klasu.«⁴⁷

Tako su oni, prema Vasilju, postali duhovni kapitalisti koji totalno vladaju ljudskim društvom i nameću svoju volju, svoje poglede na čovjeka i svoje shvaćanje ljudske zajednice.⁴⁸ Samo oni na vrhu u takvim sustavima društvene su osobe, dok su svi drugi društvene neosobe. To je dodatni razlog zašto su podbacile socijalističke ekonomije, dodaje Vasilj.⁴⁹ Štoviše na drugom mjestu Vasilj kaže da su nacionalsocijalisti pojam čovjeka ograničili na Nijemce, a marksisti na komuniste, dok su drugi ljudi »nazadni, neprijatelji napretka, jer su za drugi oblik društvenoga uređenja, paraziti, jedva vrijedni da postoje kao komunistički robovi.«⁵⁰

Borba protiv tuđe nepravde nije bila svjesna istine da težnja za sebičnošću postoji također i u radniku kao što postoji u kapitalistu. Stoga marksistička

⁴⁴ Vasilj, *Politika* (1984), p. 16.

⁴⁵ Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), pp. 112–113.

⁴⁶ Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), p. 139.

⁴⁷ Vasilj, *Filozofija života* (1994), p. 31.

⁴⁸ Usp. Vasilj, *Filozofija života* (1994), p. 77.

⁴⁹ Usp. Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 76.

⁵⁰ Vasilj, *Politika* (1984), p. 19.

revolucija nije nikada i nigdje bila pobjeda svih ljudi, nego samo komunističke stranke, koja je u prurušenu obliku nastavila stare društvene nepravde: ona ne iskorištava samo radnu snagu potlačenih naroda za svoje svrhe nego, za razliku od građanskog kapitalizma, također drugima određuje što će misliti i u što će vjerovati. Ovaj je praktični ishod i plod marksističke ideologije najbolji dokaz duboke unutarnje neistine njihove filozofije. Da Marx i Lenjin nisu unaprijed to uvidjeli, smatra bitnim nedostatkom njihovih pogleda na ljudsku osobu. A da tragična ironija cijeloga toga projekta bude potpuna, marksisti načelno i praktično progone religiju, koja bi jedino mogla nadahnjivati ljudska bića univerzalnom ljubavi da dobrovoljno prihvate komunističko uređenje društva u nekom njegovu zaista idealnom obliku.⁵¹ Umjesto toga imali smo, i još imamo u nekim državama, komunistički totalitarizam, koji nijedna osoba, kojoj mržnja nije pomutila pamet, ne može odobriti.⁵²

Marxove ideje o društvenom uređenju posve su krivo zamišljene, temeljno pogrešne i ljudski bitno okrnjene, što povijest zorno dokazuje, stav je Kvirina Vasilja:

»Ali njihova filozofska etička nauka nije samo kriva: ona je zla. Staljin i Mao-Tse-tung nisu nikakve izdajice K. Marxa; oni su njegova posve zakonita djeca. Stoga nastojanje nekih kršćana mislilaca, da bi idealizirali Marxa i njegovu nauku može biti u njihovoj namjeri plemenito i dobronamjerno, ali ono nije istinito.«⁵³

»Marksizam kao i fašizam, darvinizam i freudovska misao dokazuju jasno kako je školovani svijet mnogo podložniji teškim i opasnim zabludama nego neškolorovani i prirodni čovjek. Neuki se svijet može utjecati magiji i čaranju u svojim potrebama, ali to su nevine zablude u usporedbi s teškim intelektualnim zabludama jednoga dijela modernog društva. Marksisti su više uživali u progonima svojih protivnika nego u ljubavi svojih istomišljenika.«⁵⁴

Ili posve sažeto:

»Marksizam, to je u biti nastojanje da se uz pomoć pakla ostvari nebo.«⁵⁵

⁵¹ Usp. Vasilj, *Isus iz Nazareta* (1996), p. 225, gdje razvija ovu misao:

»Vjerodostojni bi i istiniti komunizam bilo moguće zavesti jedino na temelju evandeoskih ideja i evandeoske ljubavi, koja je univerzalne naravi. Stoga se najveća i najosnovnija i najdalekosežnija mana Marxova komunizma sastoji u tome, što je on jedino mogući idejni i stvarni izvor ljudskog, humanog komunizma deklarirao kao njegovu najveću zapreku.«

⁵² Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), p. 116.

⁵³ Vasilj, *Politika* (1984), pp. 98–99.

⁵⁴ Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), pp. 140–141.

⁵⁵ Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 84.

Naravno, i Vasilj uviđa kako je socijalizam daleko ljepši dok ga se promatra iz kapitalističke perspektive kao ideju. Samozvani marksisti na zapadu pišu i govore što hoće uživajući punu slobodu.⁵⁶ Usto se Vasilj nemalo čudi kako mnogi ljudi ostaju duhovno slijepi pred činjenicama marksističkoga totalitarizma.⁵⁷

Zaključak

Kvirin Vasilj bio je pripadnik onog dijela hrvatskoga naroda koji je dobro propatio od marksističke ideologije životom u emigraciji; uz to, bio je pripadnik redovničke zajednice koja je u domovini bezdušno progonjena i marginalizirana; školovan je u marksizmu potpuno oprečnom svjetonazoru. S druge strane, najveći dio života proveo je na kapitalističkom zapadu pa je marksističke sustave promatrao preko 'željezne zavjese', a ne neposredno.

Unatoč tim odredbenim egzistencijalnim okolnostima, on u svojim spisima pristupa marksizmu nepristrano, kritički. Štoviše, sa strahopoštovanjem pristupa onima koji su spremi položiti svoj život za vlastite ideje, s prijaznošću susreće trijezne i poštene pojedince, makar oni bili i marksisti, posebno ako se bore za oslobođenje potlačenih i izrabljivanih. Taj idealizam Vasilja nuka da propituje temelje njihova humanizma pa uviđa kako je taj sustav nastao kao reakcija na eksploatatorsku bezdušnost liberalnog kapitalizma. I sam na više mjesta bez ikakva žalca piše o marksističkoj ekonomskoj teoriji. Usto on ne prešućuje činjenicu da je u jednom trenutku ljudske povijesti marksizam bio globalni društveni sustav.

Knjigom *Filozofija i kršćanstvo* (1976) Vasilj je reagirao na prvu javnu raspravu između filozofa marksista i filozofa kršćanina, Branka Bošnjaka i Mije Škvorca, održanu u Zagrebu 1966. godine.

Poslije pada Berlinskog zida i propasti socijalističkih sustava na europskom istoku i jugoistoku Vasilj je u knjizi *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998) redovito promatrao marksizam unutar skupine totalitarizama, zajedno s nacionalsocijalizmom, fašizmom i darvinizmom (on i darvinizam smatra totalitarističkim sustavom).

Na teorijskoj razini Vasiljeve rasprave s marksizmom imaju onu vrijednost koju i inače ima rasprava nekog metafizičara s nekim materijalistom. Na praktičnoj razini dragocjena je Vasiljeva eksplikacija kako sama promjena društvenog sustava nije dovoljna da bi se promijenio čovjek i da bi postao plemenitiji. Nerijetko revolucije nisu pobjede pobunjenoga mnoštva nego tek neke skupine ljudi, koja će se u nešto drukčijem obliku nametnuti i nastaviti stare društvene

⁵⁶ Usp. Vasilj, *Čovjek, njegova veličina i njegova bijeda* (1998), p. 112.

⁵⁷ Usp. Vasilj, *Kruh naš svagdašnji* (1990), p. 73.

nepravde. No uvijek iznenađuje činjenica kako su mnogi duhovno slijepi pred stvarnošću ovog ili onog totalitarizma.

Kvirin Vasilj's Views on Certain Aspects of Marxist Philosophy

Summary

Examined in this article are some of the views of Kvirin Vasilj (1917–2006) on Marxism, under which this philosopher understands the conceptional, political and economic followers of Karl Marx (1818–1883), socialists and communists. A comprehensive survey of Vasilj's writing on these topics remains beyond the goal of this study, considering that each of his 22 books touch upon the issue of Marxism in one way or another.

The first part of the article deals with Vasilj's book *Marksizam i kršćanstvo* [*Marxism and Christianity*] (1976), which on the other side of the Iron Curtain must have had readers among Croatian intellectuals in exile, in the same manner as the works by Branko Bošnjak, Janez Janžekovič, Mijo Škvorc and Tomislav Vereš had on this side.

The second part discusses some of Vasilj's philosophical comments on dialectical materialism, with emphasis on philosophical anthropology. Expectedly, Vasilj views man in the light of transcendence, whilst dialectical materialism views man as a physical being encapsulated in a mere time-space framework. Vasilj has no objection against Marxist understanding of man as a social being, yet he rejects the thesis that man is essentially determined by the production means only: man manages the production means, and not the other way round. Eventually, this Marxist thesis enabled the transformation of the dictatorship of the proleteriat into the tyranny of the supra-proletarians.

Least attention Vasilj devoted to the Marxist negation of religion. He is convinced that it results from a principally fallacious concept of divine reality, which the Marxists treat as some hostile political party. Apparently, he cannot hide his joy over the fact that the Marxists have not chosen any particular religion through which they would communicate their views—in which case great harm would have been done to that religion. In reality, the Marxists fervently rejected and persecuted religion (in which some sort of communitarianism is inherent). Thus Vasilj concludes that Marxists do not need religion, because they themselves act as a fanatic religion which worships its communist party and its leader.

The third part addresses Vasilj's standpoint on Marxism accomplished in the form of a totalitarian regime, in which, similar to other totalitarian systems, lust for honour, power and wealth prevail. Blinded individuals in the highest party ranks were unable to see that people felt far better if they participated in power rather than if they had common ownership over the production means. These individuals turned

into power holders who not only managed the private but also the public good, and irresponsibly impoverished whole nations. That is in direct contradiction to what they declare: social justice, brotherhood and equality, as well as general well-being.

Key words: Kvirin Vasilj, dialectical materialism, Marxism